

Varázslatok és mágikus szertartások a klasszikus ókorban

Fritz Graf: *A mágia a görög-római világban. (Electa) Gondolat Kiadó, Budapest, 2009. 238 oldal*

A Gondolat Kiadó Electa sorozata ezúttal egy 1996-ban Münchenben megjelent kötetet adott közre Torma Péter magyar fordításában.¹ A kötetet Németh György kiegészítette az antik mágiáról magyar nyelven megjelent (válogatott) irodalom jegyzékével. A fordítást lektorálta és a mutatókat készítette Böröczki Tamás.

A szerző bevezetője szerint a kötet célja az, hogy betekintést nyújtson a több mint ezer éves múltra visszatekintő antik mágiába, amelynek a hatása a klasszikus antikvitáson messze túlmenően is érvényesült. A könyv alapját a szerzőnek a párizsi egyetemen vezetett szemináriumai képezték, a francia nyelven megjelent első kiadást követte az átdolgozott formában történt német nyelvű megjelenés.

A bevezetés a források és a kutatástörténet rövid áttekintését adja. A továbbiakban tárgyalt témakörök a következők: 2. A varázsló nevei; 3. Hogyan lesz valakiből varázsló – Kívülről; 4. Hogyan lesz valakiből varázsló – Belülről... 5. Defixiók és varázsbábuk: a rontás aspektusai; 6. Szerelmi mágia és mágikus jóslás az irodalom tükrében; 7. Szavak és tettek; 8. Epilógus. A bőséges jegyzetanyag a kötet végén (171–218. old.) található a sokkal praktikusabb lábjegyzetek helyett. A szintén terjedelmes irodalomjegyzék után az antik mágiáról magyarul olvasható irodalomjegyzék a tartalommutatóban megadott 224. oldal helyett a 225. oldalon kezdődik, a tárgymutató

szintén egy oldal eltolódással a 233. oldalon, hasonlóképpen a Görög latin terminusok a 236. helyett a 237. oldalon.

A szerző igen kiterjedt és alapos forráselemzésre építve tárgyalja témáját, vizsgálódását a terminológia pontosításával indítja. Történeti visszatekintés mellett kitér a mágiának a valláshoz és a misztériumkultúszokhoz való meglehetősen bonyolult kapcsolataira is. A mágia és a vallás köztudottan szoros kapcsolatban állnak egymással, sőt komoly összefonódások is kimutathatók. Tény, hogy a *magosz* (perzsa pap) elnevezés a perzsáknál volt használatos, azonban a mágia eredete Mezopotámiához köthető, mivel rendelkezésünkre állnak információk ilyen jellegű cselekményekről.

A szerző állítása szerint (31. old.) a *magus* és *magia* terminusok – amelyek kétségtelenül görög jövevényszavak – csak később jelentek meg Rómában. A rendelkezésre álló irodalom alapján először a Kr. e. első században Catullusnál és Cicerónál tűnnek fel.² Az valóban tény, hogy a korai időben nem az említett terminológiát használták Rómában, viszont tudunk a mágikus praktikák gyakorlati alkalmazásáról, sőt a tiltásáról és büntetéséről is. A XII táblás törvény idevágó paragrafusairól szó esik a kötetben (35–36. old.), de a fordítás némiképpen pontatlanul szerepel. A „*Qui fruges excantassit...*” fordítása: „Aki a termést kiénekli”, bár ez esetben nem áll ott, hogy a más termését, de ez evidens. Az idézett Seneca szöveghely szintén nem pontos, az említett munka megadott helyén az idézett mondat nem ta-

¹ Graf, Fritz: *Gottesnähe und Schandenzauber. Die Magie in der griechisch-römischen Antike.* Verlag C. H. Beck, München, 1996.

² Itt jegyzem meg, hogy a magyar nyelvű irodalom jegyzékében helyet kaphatott volna Cicero: *A jóslásról* szóló munkája (Szeged, Belvedere Kiadó, 2005, ford. Hoffmann Zsuzsanna).

lálható. A VIII. táblán további idevágó paragrafusok is szerepelnek, nem csupán más természetének az átszalogatásáról rendelkezik a törvény, hanem annak ártó ének ráolvasásával (*qui malum carmen intantassit*) való megrontásáról is. Cicero „Az állam” című munkájában (4, 10, 12) idézett törvényrészlet szerint pedig az ilyen praktikákkal elért rontás emberekre vonatkozóan is tilos volt. Cicerónál a következő szöveg olvasható: „A mi XII táblánk, midőn olyan kevés dolgot ítelt főbenjárónak, ezek közé sorolandó azon cselekmény megítélése, ha valaki »ráénekelt« vagy olyan éneket költött, hogy azal másra becstelenséget vagy gyalázatot hozott.”³ A XII táblás törvény részletei és a kilátásba helyezett büntetések egyértelműen igazolják az efféle varázs-praktikák meglétét és alkalmazását, az nem lehet döntő kérdés, hogy *magiának* nevezik-e, illetőleg a cselekmény végzőjét *magosznak*. Jóllehet az ártó szándék a gyakoribb, az idősebb Plinius *carmina auxiliaria*ról⁴ is beszél.

A mágiához köthető cselekményekről az agrárszakírók is több helyen említést tesznek, köztük M. Porcius Cato is. Ez a tény ezeknek a szertartásoknak a nép körében való ismertségét, alkalmazását, illetőleg a népi vallásossággal való kapcsolatát is igazolja. A különféle vándor jósok, jövőmondók, álomfejtők tevékenységének tilalmát nem csupán takarékosági szempontok vezérelték (40. old.), hanem a termés szándékos károsítását is kerülendőnek tartották, amit az érintettek éppen gyanús praktikáikkal értek el.⁵ Jóllehet valóban nem *goész*,

agürtosz vagy *magosz* névvel említik őket, ezek a vándorló specialisták mégis léteztek, és gyakorolták „mesterségüket”.

Érdekességgént megemlíthetjük Plautus *Curculio* (89–.) című darabját, amelynek *Ianua* jelenete a *carmen magicum* paródiája.⁶ Ugyancsak nem került említésre Graf könyvében a tévesen Vergilius neve alatt fennmaradt *Dirae* (= Átkok) című, ismeretlen szerzőtől származó költemény.⁷ Ez a különleges írás egyenesen egy irodalmi formában, hexameterekben megfogalmazott, terjedelmes *carmen magicum*.⁸ Ebben a formában meglehetősen egyedi, viszont kimutathatók benne az efféle, ártó célzatú mágikus ráéneklések jellemzői. Szerzősége vitatott, de keletkezésének ideje Vergilius korára tehető, akinek az eclogáiban szintén akadnak a mágiához köthető részletek, gondoljunk például a 8. eclogára, amelyben arról olvashatunk, hogyan térítette vissza magához egy fiatal pásztorlány a hűtlen Daphnist (62–101).⁹ A kortárs Horatius 5. *epodos*ának szereplője Canidia, a varázslónő vagy boszorkány, aki egy gyermeket áldoz fel azért, hogy annak agyvelejéből és májából szerelmi bájtalt főzzön hűtlen kedvesének.¹⁰ Az irodalomjegyzékben nem szerepel, de fontos, idevágó adalékokkal szol-

is M. Porcius Cato: *A földművelésről. Görög és latin írók*. Budapest, 1966. 66. skk.

⁶ A vígjátékíró több helyen is említ parodisztikus célzattal római vallási szertartásokat, lásd: Hoffmann Zsuzsanna: *Római vallási elemek Plautus komédiáiban*. Antik Tanulmányok, 29. évf. (1982) 161–178.

⁷ Lásd: Hoffmann Zsuzsanna: *A Dirae mint carmen magicum*. Acta Antiqua et Archaeologica Supplementum II, Szeged, 1979. 17–23.

⁸ A sajátos költeményt nem említi J. E. Lowe (*Magic in Greek and Latin Literature*. Oxford, 1929.) irodalmi szöveghelyeket vizsgáló kötete sem.

⁹ Lásd: Lowe: *Magic in Greek and Latin Literature*, 99. skk.

¹⁰ Vö. még: 17. *epodos*. Lowe: *Magic in Greek and Latin Literature*, 101. skk.

³ Cicero: *Az állam*. Fordította, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: Hamza Gábor. Budapest, 1995. 179–180.

⁴ *Naturalis historia* 28, 21, ebben az esetben Plinius a mágia orvosi, gyógyászati alkalmazására utal, ami az egyik fontos alkalmazási területe volt, és egyértelműen segítő szándékkal éltek vele.

⁵ A témával Maróti Egon részletesen is foglalkozott: *A jósokra vonatkozó tilalom Catónál*. Antik Tanulmányok, 3. évf. (1956) 83–91.; továbbá a kétnyelvű Cato-kiadás előszavában

gál E. Kennard Rand írása is.¹¹ Mindez nem csupán a költői fantázia terméke, azt számos felirat is igazolja, amelyekre Graf köteté is gyakran hivatkozik.¹²

Fritz Graf kötete igen érdekes-értékes anyagot dolgoz fel a – manapság is divatos, szinte reneszánszát élő – mágia témaköréből, akár a szakember, akár az érdeklődő olvasó haszonnal forgathatja.

HOFFMANN ZSUZSANNA

¹¹ Rand, E. Kennard: *The magical art of Virgil*. Hamden, 1966. 61–64.

¹² Lásd még: Fatz: *De poetarum Romanorum doctrina magica*; Bruns, J.: *Liebeszauber bei den augusteischen Dichtern*. München, 1905.